

Norske gjendiktninger og oversettelser av Homer

Christine Amadou

Homeros, gamle meisterskalden, er ein av grunnsteinarne under den europeiske kulturen; og folki, dei minste som dei største, hev daa òg fenge verki hans, *Iioskvædet* og *Odysevskvædet*, yverførde kvart til sitt heimemaal. Tanken um ei norsk Homer-umsetjing maatte daa vakne hja oss med, i vaar nasjonale nyreisingstid.¹

Dette skrev Arne Garborg i forordet til oversettelsen av *Odysevskvædet* i 1918.

Oversettelsen av Homers verk ble rett og slett ansett som en del av nasjonsbyggingen, en rolle det bare delte med Bibelen. Sammenliknet med andre land var Norge sent ute med egne oversettelser av både Bibelen og Homer. Det skjedde først på 1800-tallet. Når det gjaldt Homer-oversettelsene kom de først stykkevis og delt, som oversettelser av enkelte sanger fra diktene. Først på 1900-tallet kom fullstendige oversettelser av *Iliaden* og *Odyseeren* til både bokmål og nynorsk.

Men selv om den norske oversettelseshistorien er kort sammenliknet med for eksempel den engelskspråklige, så er den rikholdig nok: Den handler om klassiske dannelsesidealer, inneholder en skikkelig feide og spiller en viktig rolle i språklig identitetspolitikk.

Homers dikt

Iliaden og *Odyseeren* er to episke dikt tilskrevet forfatteren eller sangeren Homer.

Handlingen i begge diktene er hentet fra den trojanske sagnkretsen, om den mytiske krigen mellom grekere og trojanere som skulle ha funnet sted på midten av 1300-tallet fvt. *Iliaden* tar strengt tatt for seg én episode fra grekernes ti år lange beleiring av Troja, nemlig helten Akillevs' vrede; konflikten mellom ham og den greske kongen Agamemnon som fikk Akillevs til å trekke seg ut av kampen, trojanernes drap på Akillevs' våpenbror Patroklos, og Akillevs' hevn og avgjørende inntreden på slagmarken. *Odyseeren* er også

konsentrert om én gresk helt fra trojanerkrigen, nemlig kongen Odyssevs fra Ithaka. I diktet skildres hans lange hjemreise fra Troja og alle hans eventyrlige opplevelser på veien. Diktet presenterer også sønnen Telemakos som reiser ut for å finne faren, kona Penelope som venter hjemme og kjemper for å holde pågående friere unna, og en rad lykkelige gjenkjennelses- og foreningsscener når Odyssevs endelig kommer hjem.

Begge diktene ble nedtegnet på 600-tallet, da grekerne fikk en bokstavskrift som er omtrent identisk med den klassiske greske skriften som romerne skulle overta i en lett bearbeidet versjon. Hvordan skriveprosessen fant sted er det ingen som helt vet. Men det er bred enighet om at diktene må ha eksistert i muntlig form i lang tid, og at en eller flere redaktører har satt dem sammen og gitt dem «fast form»: Hvor mye redaktørene har bidratt med, og hvor i prosessen den gåtefulle Homer befant seg, er uvisst.

Form

Iliaden og *Odysseen* er skrevet på vers, det såkalte daktyliske heksameter. Det vil si at hver verselinje består av seks verseføtter, hver av dem med en treleddet struktur: lang – kort – kort. På gresk er det nettopp lengden på stavelsene som angir verserytmen, mens metriske oversettelser til germanske språk erstatter vekslingene mellom lange og korte stavelser med veksling mellom trykketunge og trykklette stavelser. Når de norske oversetterne overfører det greske heksametret til norsk, er det etter mønster av J. H. Voss som oversatte *Odysseen* (1781) og *Iliaden* (1793) til tysk, og Christian Wilster som oversatte begge de homeriske diktene til dansk på 1830-tallet. Bruken av heksameter i gjendiktningene er et nordeuropeisk fenomen; engelske og franske gjendiktere tyr som oftest til henholdsvis blankvers eller aleksandriner når de skal ha en metrisk oversettelse.²

Flere av de karakteristiske trekkene ved de homeriske diktene henger sammen med at de i utgangspunktet var muntlig diktning. Sammenlikninger med annen episk diktning, blant annet på Balkan, har vist at en sanger ofte tyr til gjentakelser og grep som kan fungere som mnemotekniske knagger. I *Iliaden* og *Odysseen* er dette tydelig i de mange «gjentatte scenene», det vil si i beskrivelsene av for eksempel gjestebud eller utrustning

av skip. Slike prototype beskrivelser kan tjene som et slags refreng eller hvileskjær. Det samme gjelder den utstrakte bruken av similer, sammenliknende bilder som ofte fungerer som påminnelser om noe som skal komme eller som på andre måter hjelper til å skape en overordnet tematisk sammenheng. Et siste karakteristisk element i diktene er epitetene eller «prydadjektivene»: Mennesker, byer og guder tillegges ett eller flere adjektiver, som minner om avgjørende kjennetegn og personlighetstrekk, og som ofte fins i flere varianter som kan tilpasses den metriske plasseringen. Odyssevs er «polumetis», den med mange utveier, han er sønn av Laertes og han er «polutlas», den som har lidd mye. Morgenrødens gudinne Eos har rosa fingre, Akillevs er rask på foten.

Tidlig overlevering

Allerede i antikken ble *Iliaden* og *Odysseen* ansett som eksemplariske og kanoniske verk, de ble undervist (og pugget) i skolen som modeller for poetisk språk, som moralske eksempler og som historisk referanse. Homer ble mytologisert som diktergeni, en blind sanger modellert etter sangeren Demodokos som opptrer i *Odysseen*.

I Romerriket overtok man forestillingene om en guddommelig inspirert Homer og om de homeriske diktene som litterære forbilder. Romerne pekte på en krigsfange fra Sør-Italia, Livius Andronicus (død ca. 200 fvt.), som deres første litterære oversetter, og leste hans oversettelse av *Odysseen*, med tittelen *Odussia*, i skolen. Denne oversettelsen er tapt, men det er ingen tvil om at romerne hadde flere oversettelser av de homeriske diktene (selv om ingen av dem er overlevert opp til i dag) og at de var fortrolige med skikkelser og hendelser fra både *Iliaden* og *Odysseen*. Det ser vi ikke minst i Vergils *Aeneide* (fra år 19 fvt.): I dette romerske «nasjonaleposet» skriver Vergil seg konsekvent opp mot Homer. Han etterlikner, fabulerer videre, leker seg med referanser og gir Homers episke form latinsk drakt.

Romernes fortrolighet med de homeriske diktene ble videreført i middelalderen. Det kom ikke noen nye latinske oversettelser før på 1300-tallet, men til gjengjeld florerte gjenfortellingene. Også i Norden: På midten av 1200-tallet ble *Trójumanna saga* nedtegnet

på Island.³ Dette er en dramatisk gjenfortelling i prosaform på norrønt med utgangspunkt i en latinsk fortelling skrevet på 400-tallet om Trojas undergang, *Daretis Phrygii De Excidio Troiae Historia*, men med tallrike tilpasninger til norrønt landskap og norrøn kultur.⁴

Når vi skal se på Homer-oversettelsene i Norge er det viktig å ta denne fortroligheten med i betraktning: Fortellingene fra Troja og en skikkelse som Odyssevs var kjent i kretser langt utenfor dem som leste *Iliaden* og *Odysseen*. Siden renessansen var diktene blitt oversatt, ofte flere ganger, til en rekke språk, samtidig som de utgjorde kjernen og høydepunktet i greskfaget på alle Europas latinskoler. En av de mest utbredte skolebøkene på 1600-tallet var *Homeri Rhapsodia I og II*, den greske teksten av *Iliaden* og *Odysseen* som ble trykket opp i stort antall. Vi vet at den ble brukt på Katedralskolen i Christiania (den nevnes i regnskapene), og Oslo katedralskoles bibliotek har fremdeles et eksemplar fra 1657 som er interfoliert med blanke blader, så elevene kunne føre inn sin egen oversettelse.

Latinlærerne

I reglementet for latinskolen i Christiania og København for 1801, står det under fagområdet «Det græske Sprog» for «3die Classe»:

I den poetiske Lection beholder Homer den første Plads: denne Digtets Sprog, Udviklingen af hans ejendommelige Characterer, Tænkemaaden og Sæderne i den tidsalder han beskriver, ere fornemmelig de Genstande, paa hvilke Opmerksomheden henvendes.⁵

Sitatet forklarer delvis hvorfor Homer ble plassert i fremste rekke: Språket hans var forbilledlig, diktene ga innsyn i en tenkemåte det var verdt å kjenne og skikkelsene, Characterene, kunne brukes som eksempler på moralske holdninger, slik de var blitt brukt i over to tusen år.

Homers dikt inntok førsteplassen, men utover det var det opp til den enkelte latinskole å bestemme hvilke sanger av Homer de unge disiplene skulle lese. Dette skapte et marked for lokale læremidler. Flittige latinlærere og elever rundt i Norge oversatte og kommenterte enkeltsanger av *Iliaden* og *Odysseen*. Dette var ment som hjelp til unge latinskoleelever, men noen av dem ble utgitt og representerer den første generasjonen av norske Homer-oversettelser.

William Thrane (1807–1878)

William Thrane var utdannet teologisk kandidat fra 1843, og ansatt som tollekspeditor i Brevik der han også var eier og redaktør for avisen *Adresse-Tidende for Brevig, Stadthelle og Langesund*. Men i 1835, før han kom til Brevik, mens han ennå var student, utga han den første norske oversettelse av Homer: *Første Bog af Homers Odyssee, oversat til Veildning for dem, der forberede sig til EXAMEN ARTIUM af W. Thrane*.⁶ Her signaliseres det allerede i tittelen at målgruppen er skoleelever, og i et lite forord forklarer Thrane ytterligere hvorfor han har gjort dette. Det er, skriver han, et stort behov for «oversættelser med de fornødne Oplysninger til de Bøger af Auktorene, der skulle gjøres Rede for til Ex. art.». Det gjelder spesielt «de mange Studerende, der nyde privat Underviisning af Embedsmænd og Husslærere paa landet rundt om i de meget utilgjængelige Bygder».

Thranes oversettelse er derfor full av kommentarer og ordforklaringer som kan hjelpe studerende som kanskje ikke har et rikholdig filologisk bibliotek tilgjengelig, det eneste Thrane forutsetter at de har, er «et godt lexicon og Langes Gramatik». Oversettelsen bærer også eksplisitt preg av å være et pedagogisk redskap. Thrane hevder nemlig at han «har søgt at være saa ordret, som vort Sprog tillader det».

Thranes didaktiske oversettelse fyller knapt en tredjedel av sidene, resten er kommentarer, først og fremst grammatikalske. Selve *oversettelsen* er på prosa, men uansett hvor tett han ønsker å være på den greske originalen, velger han å ikke starte med det som er åpningsordet på gresk: *mann*. I stedet blir det hos Thrane, som i flere norske

oversettelser, *musen* som åpner *Odyseen*. «Besyng mig, o Muse! den sindrige Mand, der saare meget flakkede om, efterat han havde ødelagt den hellige By, Troja.» (*Odyseen* 1, 1–2)

I vers 220 henvender Pallas Athene seg til Telemakos og undrer seg over hvem det er som har inntatt Odyssevs' hjem:

Ham tiltalede atter den blaaøiede Gudinde Athene: Ingenlunde havde Guderne gjort d i n Slægt uberømt for Fremtiden, thi Penelope har født d.i.g saadan. Men velan! Siig og fortæl mig dette oprigtigen: hvad er dette for et Maaltid, og for en Forsamling? Og hvad beskjæftiger dig? Et Gilde eller et Bryllup? Thi h e r er ikke et almindelig Gjæstebud. Saaledes synes de mig med utæmmet Overmod at gjæsterere i Huset. Den f o r s t a n d i g e Mand, som kommer blant dem, maa stødes ved at see saa mange Skjændigheder. (*Odyseen* 1, 220–230)

Thranes tekst er lett å følge, og enda lettere takket være de uthevede ordene. Under oversettelsen er det lange kommentarer til den *greske* teksten, nok en indikasjon på at denne oversettelsen var ment som en hjelp for dem som leste Homer på originalspråket og der oversettelser, «interpretationer», av Homer var en viktig øvelse. Thranes upretensiøse og relativt ordrette oversettelse kan kanskje best kategoriseres som et studentarbeid, til hjelp for andre studerende. Men han har også en sjeldent ukunstlet stil, fri for danske kanselli-vendinger, og han hadde tydeligvis ambisjoner om mer. I forordet annonserer han at han vil følge opp med *Odyseens* 6. og 7. bok, hvis hans første oversettelse «finder Afsætning». Om den fant avsetning vites ikke, men den forble den eneste oversettelsen som kom fra «W. Thrane. Student.».

Vincent Stoltenberg (1814–1899)

I 1854 ble fjerde sang av *Iliaden* oversatt av Vincent Stoltenberg som var lærer i Skien,

også dette en oversettelse som svarer direkte på greskelevenes behov. Den ble trykt i et *Indbydelsesskrift til den offentlige Hovedexamen i Skiens lærde og Realskole*, og etter oversettelsen kommer en gjennomgang av hva som var blitt lest i de forskjellige klassene. I tredie Latinklasse leste man ganske riktig *Iliadens* fjerde sang. Og i den vedlagte listen over skolens personale, ser vi at Vincent Stoltenberg har undervist i gresk.

Vincent Stoltenberg var opprinnelig fra Vestfold og studerte filologi (og underviste både i fransk, tysk, latin og altså gresk) i Skien, der han var overlærer. Den lille Homeroversettelsen var hans eneste utgitte oversettelse. Den ble utgitt uten forord og helt uten noter eller forklarende kommentarer. Oversettelsen er metrisk, og gir dermed, også typografisk, et mer poetisk inntrykk enn Thranes prosa-oversettelse:

Ham nu svared den køieprydede, værdige Here:
 Vel har af Byer jeg trende, som ere mig inderlig kjære
 Argos og Sparta samt den med Gaderne brede, Mykene. (*Iliaden* 4, 50–52)

Hvis vi sammenlikner med danske Wilsters gjendiktning fra 1837, ser vi at Stoltenberg har et enklere og mindre snirklete språk:

Ham gjensvarede Here, den qvieøiede Drotning:
 Vel! af Jorderigs Stæder er tre, som jeg elsker fortrinlig,
 Argos og Sparta saavelsom det vitudstrakte Mykene. (*Iliaden* 4, 50–52)

Videre fremviser Stoltenberg både oppfinnsomhet og språklig dristighet i valget av epiteter, her finner vi for eksempel «hestebetvingende Troer», «velbeenskinnet' Achaier», «den landsesvingende Priamos» og altså «den køieprydede Here». Denne oversettelsen er nok ment som hjelp for unge Grenlands-gutter, men gjør ikke noe programmatisk forsøk på å bryte med den danske språknormen, selv om syntaksen og ordvalget jevnt over er ledigere enn hos Wilster.

Thrane var student, mens Stoltenberg var overlærer. Man kan lure på om ikke denne statusforskjellen gjenspeiles i oversettelsene: Thrane holder seg til en tilsynelatende uambisiøs prosa, mens Stoltenberg oversetter metrisk og dermed med mer uttalte litterære ambisjoner. Vi finner den samme forskjellen hos de andre latinistene som oversetter: Elever og studenter oversetter uten versemål, lærerne med. Dette bekrefter nok også antakelsen at elev/studentoversettelsene er videreutviklinger av oversettelsesarbeid slik det ble praktisert i skolene, og der dikterisk talent eller frihet var irrelevant.

Andreas Emil Erichsen (1841–1913)?

I 1858 kom en liten utgivelse på 20 sider: *Homers Odysse's femte Bog i prosaisk Oversættelse*. Her vet vi rett og slett ikke hvem oversetteren har vært, men i Nasjonalbibliotekets eksemplar står det med håndskrift: «Oversætteren (A. E. Eriksen) var den gang Dicipel af Chras. Cathedralskole.» I så fall er det også her snakk om et elevarbeid som ble utgitt.⁷ Den bærer da også sterkt preg av å være en ord-for-ord-oversettelse som kan gjøre det lettere å lese den greske teksten. I starten av femte sang møtes gudene og Pallas Athene henvender seg til Zevs for at han skal redde Odyssevs bort fra Kalypsos øy:

Fader Zevs og I øvrige salige, stedse levende Guder!
Ikke længere være der nogen af Hjertet mild og blid Scepter
holdende Konning, der ved forstandige Ting; men gid han
altid maa være stræng og handle ugudeligen, da Ingen min-
des den guddommelige Odysseus af de Folk, som han her-
skede over, og hvem han var som en blid Fader. (*Odysseen* 5, 7–12)

Den ordrette og omstendelige oppbyggingen skiller oversettelsen tydelig fra danske Christian Wilsters (som hadde et kunstnerisk siktemål, den ble til og med innledet med et hyldningsdikt til den danske dikteren Adam Oehlenschläger (1779–1850) på heksameter):

Zeus Alfader! Og I uforgjængelige salige Guder!
 Aldrig der herske herefter en mild, huldsalig og venlig
 Kongestavførende Drot med et Sind, som agter paa Retfærd!
 Barsk i sit ord og grum i sin Færd bestandig han være,
 Siden at Ingen bevarer i Hu den Ædling Odysseus,
 Hist i det Folk, han styred tilforn med faderlig Æmhed. (*Odysseen* 5, 7–12)

Denne anonyme boken har ikke forord eller tekstkommentarer. Men den har et appendiks med «Oplysninger af mythologisk og geographisk Indhold». Det er en alfabetisk liste med leksikalske opplysninger, om Odyssevs står det for eksempel: «Odysseus er helten, hvem Homer besynger.»

Alt tyder altså på at dette er utgitt av en flink elev som har samlet inn nødvendige faktaopplysninger for å hjelpe yngre (og til dels ganske uvitende) elever når de skal lese greskpensum. Hvis vi skal tro Nasjonalbibliotekets utgave, var oversetteren Andreas Emil Erichsen og dette var hans eneste publikasjon som tok for seg antikken. Han tok filologisk embetseksamen i 1862 og ble deretter «skolemand». Han underviste først på Aars og Voss skole i Christiania, deretter i Tromsø før han endte i Stavanger. Han utga flere antologier med «lesestykker», samlinger av småtekster for yngre barn, og ikke minst utga han Petter Dass' verker i tre bind. I *Norsk Aandsliv i hundrede Aar* har Gerhard Gran skrevet en minibiografi om Erichsen, men nevner ikke muligheten for at han faktisk var en landets tidlige Homer-oversettere.

Så vi kan fremdeles ikke være helt sikre på at A. E. Erichsen var oversetteren. I sin bunnsolide gjennomgang av antikkoversettelser i Norge, oppgir nemlig Rebekka Hammering Bang at oversetteren er A. Haslund.⁸ Hvem denne personen kan ha vært, enn si hva A.'en står for, har det vært umulig å finne ut.

Fredrik Gjertsen (1831–1904)

Fredrik Gjertsen var filolog, skolemann og oversetter. Han oversatte fra tysk (blant annet

Goethe), fra latin (blant annet Horats og Plautus) og fra gresk (blant annet Aiskhylos, Evripides og Sofokles) og bidro også med gjendiktning av tre sanger av Homer: *Iliadens* sjette sang og *Odysseens* femte og sjette sang. Begge er trykt i første bind av noen små antologier, *Klassisk læsning*.⁹

Gjertsen gjendikter til taktfast heksameter og har med noen noter, men de er ikke grammatikalske, bare mytologiske og geografiske. Han er også suveren nok til å droppe noen linjer hist og her, som versene 20–36 i *Iliaden* 6, markert med følgende note: «I vers 20–36 fortelles blot om manddrab uden karakteristiske træk, hvorfor de her er udeladte.»

Siden 1850-tallet hadde det skjedd store endringer i norsk skole. Latinen og ikke minst gresken hadde mistet sin posisjon, de døde språkene var ikke lenger for alle, bare for de spesielt interesserte. Derfor skriver Gjertsen i forordet at når «græsken efterhaanden udgaar» fra gymnasiene, var det ønskelig å ha oversettelser av klassiske tekster tilgjengelig. Det Gjertsen her svarer på, er et «Motiveret udkast til undervisningsplan for gymnasiet» fra 1897, der det står under punkt 5: «Fremmed litteratur i oversættelse, navnlig for den nye sproglig historiske linje: Ved bestemmelsen af, hvad der skal læses, antager man, der bør lægges særlig vægt paa oversættelser fra græsk.»¹⁰ Det var med andre ord et lovfestet mål at elvene i det nye gymnaset, der levende språk hadde erstattet de døde, fremdeles skulle kjenne til den greske litteraturen. Men først måtte den oversettes. De klassisk skolerte latinlærerne hadde fått nye oppgaver som formidlere av litteratur.

For Fr. Gj. (som han signerer forordet med) hadde høyere ambisjoner med sine oversettelser enn bare å fôre gymnaselever «af første klasse» med oversettelser. Hans håp er at boken «ogsaa kan finde sin anvendelse udenfor gymnasierne, og da navnlig paa de høiere pigeskoler, og udenfor selve skolen som ungdomslæsning». Slik lesning vil nemlig gi dobbel gevinst: Den er «det bedste middel mod den daarliges indsnigen», og den vil gi norsk ungdom en dannelse på linje med den annen europeisk ungdom har. Da kunne de ikke bare «have kjendskab til verdenshistoriens og verdenslitteraturens berømsteste sagnkreds gjennem ‘Ulysses von Ithacia’ og ‘Den skjønne Helene’».¹¹

Gjertsen oversatte sjette sang av *Iliaden*. Det er sangen med den berømte scenen der den trojanske prinsen Hektor tar avskjed med kone og barn og lille Astyanax blir redd ved synet av farens hjelm. Gjertsen oversetter til et norsk som er både ledig og rytmisk og med ambisjoner om å gjenskape originalens litterære verdier, og bryter med den litt oppstyltede danske tradisjonen:

Saa han talte og tog efter barnet, den lysende Hektor;
 gutten sig lagde tilbage med skrig ved barmen hos ammen,
 fagert omgjordet, thi ræd han blev for sin fader den kjære;
 skræmt var han og af malmen og hjelmen og hestehaarsmanken,
 den, som han saa fra kammen deroppe saa frygtelig nikke. (*Iliaden* 6, 466–470)

Johan Eberhard Nielsen (1827–1916)

I 1907 kom den første oversettelsen av Homer til landsmaal, nemlig av *Iliadens* sekstende sang, utgitt med tittelen *Akillevs og Patroklos*.¹² Mannen bak var den 80 år gamle politimesteren på Kongsberg, Johan Eberhard Nielsen, og dette var hans første og siste oversettelse. Nielsen var jurist, men er først og fremst kjent som målmann. Han satt i styret for Det norske samlaget fra det ble grunnlagt i 1868, og var aktivt med i den redaksjonelle utvelgelsen av hva som skulle utgis. Han ga ut to bøker med fortellinger fra antikken: *Gamla sogor um Hellas og Persarriket* (1870) og *Sogor um grekarane og tyrkarne* (1876), begge to sydd sammen av oversettelser fra antikke kilder og fra nyere tyske historieverk. Men først og fremst samlet han folkeeventyr og sagn som ble utgitt på dialekt.

Akillevs og Patroklos har et forord, men her gjenforteller oversetteren bare handlingen i *Iliaden* og gir ingen forklaring på hvorfor akkurat denne sangen oversettes. Denne oversettelsen forholdt seg ikke til skolepensum eller elever, men virker som om den først og fremst var språklig motivert.

Nielsens oversettelse er preget av en sterk grad av hjemliggjøring, her ble de homeriske heltene bokstavelig talt ikledd bunad, eller «herbunad», rustning. Nielsen introduserte flere norrøne uttrykk som skulle gå inn i den nynorske Homer-tradisjonen, som «dis» for gudinne og dermed muligheten til å la jaktgudinnen Artemis bli «veidardis», der «veidar» også er en «norrøning» fra veiðar, å fange eller jakte. Nielsen fulgte heksametret, og introduksjonen av norrøne og dialektale ord var takknemlige for å skape metrisk variasjon. Oversettelsen henter også opp overraskende muntlige uttrykk:

Talad til Hera daa, ho var baade Syster og Kjering:
 Aajøye meg no fyr Sarpedon allerkjæraste Son min
 Lagjen til falla han er fyr Menoitis-sonen Patroklos. (*Iliaden* 16, 420–422)

Å jøye meg! Det som først og fremst preger Nielsens Homer-oversettelse er den sterkt hjemlige fargen han setter på Homer. Det innebærer også ord og vendinger fra den norske sagn- og folkelivstradisjonen han hadde arbeidet med. Som i denne scenen, som fremstår nærmest som en norsk bygdefest:

Førar fyr Flokken den andre var gjæva kjempa Eudoros,
 Lausbarn var han til Møy Polymela, Dotter til Fylas,
 Yndefullt dansa ho kunde. Men velduge Argosbane
 Hug fekk til henne, daa eingong han saag henne ferdast imillom
 Andre Møyar i Dansleik til Æra fyr veidardisi. (*Iliaden* 16, 171–175)

Dette er helt i tråd med andre oversettelser til landsmål fra begynnelsen av 1900-tallet, ikke minst av Bibelen, en bruk av norsk språk som tøyde muligheter og viste språkets rikdom, samtidig som de rev klassikerne løs fra den danske forvaltningen ved å hente opp dialektale ord, folkespråk og «norrønningar».

Homerfeiden

Tilbake til 1850-tallet: I 1852 utga rektor Frederik Moltke Bugge en oversettelse av *Homers Iliades tre første Bøger*.¹³ Den skiller seg fra rekken av latinlærer-oversettelser ved at den har en lang og språkpolitisk innledning, og dette førte til en opphetet debatt.

Frederik Moltke Bugge (1806–1853) var filolog og skolemann og rektor ved Trondhjems Katedralskole fra 1833 til 1851. Fra 1838 var han preses i Kongelige Norske Videnskabers Selskab og gjorde en viktig språkpolitisk innsats ved å sørge for at Ivar Aasen fikk støtte fra Selskabet til sine dialektundersøkelser. Allerede i 1836 begynte Bugge å oversette *Iliaden*, men først i 1852 kom de tre første sangene på trykk, etter at han hadde satt i gang et større «Subscriptions»-prosjekt.¹⁴ Bugge var optimistisk overbevist om at utgivelsen av de tre første sangene ville bli fulgt av resten av verket, men det gikk raskt nedover med oversetteren. Han drakk for mye, mistet stillingen på katedralskolen etter å ha forsømt sine plikter og sunget høyt i Trondheims gater, og døde allerede året etter.

Bugges oversettelse har en ti sider lang innledning, i tillegg et omfattende noteapparat bakerst der han forklarer greske ord og grammatikalske former. I innledningen gjør Bugge rede både for hvorfor han oversetter, og for hvordan han har valgt å gjøre det. «Behøves en Oversættelse?» Ja, svarer Bugge, fordi de eksisterende oversettelsene til dansk og tysk hadde sine åpenbare mangler: De klarte ikke å gjengi «Homers simple Naturlighed og episke Ro». Tyskeren J. H. Voss' oversettelser var preget av «Pathos og stiv Gravitet», mens danskene Wilster og Møller ifølge Bugge hadde gått til den motsatte ytterlighet ved å «outrere hiin Naivitet en Smule, saaledes at den for den moderne Betragtningmaade faar et Slags let komisk Anstrøg». Bugge hevder nemlig at «Homers Phantasie og Fremstillingsmaade tilhører, ligesom hans Sprogbygning, Barnealderen». I tråd med romantiske idealer representerer ikke barnealderen for Bugge det samme som naiviteten, men kulturens skapende opprinnelse og ungdom. En slik opprinnelig form kan en norsk oversettelse gjenskape ved «Optagelsen af i vort Skriftsprog enkelte, naturligvis kun ganske enkelte, Ord og Udtryk av vort Lands Folkesprog.»

Innledningen fremstår dermed som et språklig manifest. Bugge vil bare bruke ord fra folkespråket som har hjemmel i det «oldnorske». Ordene han skulle bruke måtte ha en viss utbredelse, eller i det minste være forståelige ut fra sammenhengen. Oversettelsen av Homer til norsk ble en måte å rense «Vort (?) Skriftsprog for dets mange forvanskende Bestanddele og en tillemping af samme til det Oprindelige og Ægte». Kort sagt «en approximativ Tilbakeførelse af Vort Sprog i det hele til det Oldnorske». Og hva kunne vel egne seg bedre for en slik tilbakeføring til det naturlige enn den europeiske barnealderens dikter Homer?

Bugges agenda var ikke bare å bruke Homer til å «smide mens Jernet er varmt», det vil si til å redde «det som endnu staar til at redde af det i norske Bygdemaal endnu oldnorske». Han ville også presentere en mest mulig ordrett oversettelse, og hadde i tillegg et demokratisk mål: Han utga eposet heftevis så teksten skulle være tilgjengelig for en billig penge. Bugges oversettelse er metrisk, og av alle norske *Iliaden*-oversettelser er dette den eneste som har klart å starte med samme åpningsord som i originalen: vrede (*menis* på gresk):

Harmen, Gudinde, besyng, som Peleiaden Achilleus / Greb, den sæle, som volded
Achaierne tusende Sorger. (*Iliaden* 1, 1–2)

Det er kanskje ikke så mye oldnorsk akkurat her, men videre utover bruker Bugge norske ord som gut, trestubb, rundtom, brått, kull, staut og skratt. Og noen imponerende epiteter, som «langmaalsskjøtter Apollon».

I *Iliaden* 3, 171–175 finner vi Helenas tale til Paris' far Priamos, slik oversatt av Bugge:

Talen skifted med ham Helena, den Blomme for Kvinder:
Blygsel Du volder mig ret samt Angst, min elskede Værfar!

Havde dog Døden, den fæle, jeg valgt, dengang da jeg fulgte
 Hid med Din Søn, forladende Høiloftsskammer og Venner
 Samt mit elskede Barn og kjære Veninder. (*Iliaden* 3, 171–175)

I dag fremstår vel ikke dette som et spesielt dramatisk brudd med det danske skriftspråket, men i 1852 ble oversettelsen opplevd som nettopp dét. Anmeldelsene lot ikke vente på seg. Den første anmeldelsen kom i *Bergenske Blade* og var overveiende positiv, den roser både nøyaktigheten og heksametrene. Til og med Bugges målsetting om å grave frem og revitalisere et opprinnelig norsk språk, falt i god jord: Den anonyme anmelderen «blues over at han ikke før hadde kjendt dem».¹⁵ Neste anmeldelse, i *Illustreret Nyhedsblad*, var mer avmålt. Anmelderen hadde først fryktet at «de ivævde Bondeord maae dog klinge ganske artigt [...] som en Salonherre med broderede Valdersvanter». Men «de synes ret fordragelige».¹⁶

Selv disse relativt positive anmelderne antydte at den store klassikeren Homer kanskje ikke tålte å bli oversatt til et folkelig norsk. Den neste anmelderen, professor Frederik Ludvig Vibe (1803–1881), var ikke i tvil. Tre ganger på rad dekket han hele førstesiden i *Christiania-Posten* med rasende utfall mot Bugges oversettelse. Hovedinnvendingen hans var at «Græske Guder finde ikke sit Olymp paa Dovres barske Tinder og græske Chariter kiver ikke mellem trondhjemske Bønder og Fiskere». Den voldsomme kritikken kom fra en mann som hadde forlatt stillingen som professor i gresk i protest mot de klassiske fagenes svekkede posisjon ved Universitetet. Han angrep Bugges fornorskingsvilje og knyttet den til radikale politiske holdninger og til anti-sivilisatoriske ideer: «Den kan kun sammenlignes med den rousseauske Idee at ville med eet rykke Samfundet ud af Kulturens Sphære og sætte det tilbage i en oprindelig Naturtilstand.» Og om Bugges demokratiske hensikter: «Litteraturen, Kulturens Blomst, udgaaer ikke fra den raae og ukultiverede Masse, men fra den dannede Deel af Nationen som stedse bliver en Minoritet.» Vibes anmeldelse(r) var eine grausame Salbe, men verre skulle det bli.¹⁷

Frederik Vibe fikk nemlig en sekundant, broren Andreas Vibe. Han var offiser og sjef for Norges geografiske oppmåling og deltok med iver i hovedstadens kulturliv, blant annet

som medlem av direksjonen for Christiania Theater. Der påtok han seg oversettelser av utenlandsk dramatikk, mest farser og vaudeviller fra fransk. Nå kastet han seg inn i feiden med en «mot-oversettelse» av *Iliaden* 3, 171–202, en parodi på Bugges fornorskning. Angrepet ble spesielt infamt ved at Bugges drikkfeldighet og sosiale fall nå var alment kjent og at dette var en oversettelse av Homer til «pipervigsk» eller «Vika-mål», med språklig forankring i folkelige deler av Christiania, ikke i stolte bygdetradisjoner.

Iliaden 3, 171–175, i Vibes oversettelse:

Skvalderet kom ta ho Helenas Trut, ho Lefsa bland Kvindfolk:
 Lablime Værfar, det grøsser ti me, kors je er naa saa ræd saa!
 Huf! Hadde Daa slaat Kloa ti me, den gangen je traava
 Væk me det krøtre, han Sonen din, tvi! Ja hadde jeg dauet!
 Je laup fra Onga mi aa fra mi famili aa fra døm Alle. (*Iliaden* 3, 171–175)

Dette var rent karakterdrap på den forsofne Bugge og på fornorskningen hans. Brødrene Vibes holdning var tydelig nok: Å oversette Homer til norsk representerte et brudd med tradisjonen, ikke en bevaring av den. Bugge selv svarte aldri, men snart kom landsmålsfolket på banen. Homer var kommet helt i skyggen, dette var blitt en debatt om norsk språk og om hva det kunne brukes til. I *Morgenbladet* kom nemlig et anonymt svar, kalt «Ei Pröva taa eit Bygdamaal» som var en gjendiktning av den samme passasjen fra *Iliaden* 3 til hardangerdialekt. Mannen bak var etter all sannsynlighet Sjur Sexe (1808–1888), professor i bergbygningslære. Han innledet med en metrisk karakteristikk av Vibe: «Fram kom ein flirande Skalk uti Posten, so gjeipar aat Folkje, Kløuttra mæ Pipervikstungo te Moro aat Intelligentsen» (en skalk er en luring, og Posten er *Christiania-Posten*). Linjene 171–175 oversatte Sexe slik:

Darpaa tok Ore og svarte, dan Blom mydlo Kvinnur, Helena:
 Fytæ og Skjæmd, ja redhuga Du gjære mæg kjære min Værfar!
 O vore Hove mit gjøimt unde Moldæ da myrka! Dan gangjæ
 Son din æg fylde og rymde fraa Høgaloftsvalin og Vener,
 Rymde fraa Baadne, s'æg elska so saart og dei kjære Staalsystur.

På en måte gjorde Sexe det Bugge ikke hadde gjort, han oppsøkte gamle dialektformer og endte opp med ord og uttrykk som kunne være nærmest ubegripelige for folk utenfor Hardanger. Sexe tilhørte fløyen av norskdomsforkjempere som ville bruke lokale dialekter, i motsetning til Ivar Aasen, som ble beskyldt for å skape et norsk «kunstspråk». Diskusjonene fortsatte, også etter Bugges død, og viser hvordan nettopp oversettelsen av Homer ble en brekkstang for norsk språkpolitikk.

I desember 1853 kom juristen Nikolai Ramm Østgaard med et svar til rektor Vibe i *Christiania-Posten*.¹⁸ Den sto ikke tilbake for Vibe i omfang, mot-anmeldelsen fylte også store deler av tre utgaver av «Posten», men inneholdt ingen forsøk på egen oversettelse. Østgaard ønsket å bygge bro over «det store Gab mellem Skriftsproget og Almuesproget» og mente at Bugge hadde gjort en innsats for samme prosjekt. Østgaard svarte Vibes kritikk på ordnivå og ville vise at ordene Vibe hadde kritisert Bugge for å bruke, i realiteten stort sett var gjengs norsk språk. Østgaard kritiserte også Vibes snobbete dannelsesbegrep, for dannelse var ikke noe som lå i «Krøller og Silke», men i «Personens hele Holdning og Væsen».

Vibe svarte og diskusjonen om norsk språk og dannelse fortsatte, etter hvert med helt andre utgangspunkt enn Homer. Men spørsmålet om oversettelse av antikke klassikere var mer aktuelt enn noen gang. Skolemannen Knud Knudsen (1812–1896) gikk hardt ut mot «latin og annet daukjøtt» og «dødmaalene» forsvant mer og mer ut av skolene.¹⁹ Desto viktigere med oversettelser av klassikerne! Knudsen tok til orde mot «døde maals

indbildte uoversættelighed», på samme måte som Aasmund Olavsson Vinje slo et slag for oversettelsene: «Kvert Tungemaal er so rikt, at det er i Stand til at gjengjeva Meining og Tanke fraa eit anna Maal [...] so kann jamvel Homer bli so umskreven, at Omskrifta kan vera betre enn Originalen.»²⁰ Med en så offensiv holdning er det kanskje ikke så rart at den første fullstendige oversettelsen av et av de homeriske diktene, kom på «norskt».

Homeroversettelser som norske språkprosjekt

Allerede i 1905 hadde **Arne Garborg** (1851–1924) utgitt en oversettelse av en sang fra Homers *Odyseen*. Den sto i bladet *Jolekvelden* og hadde overskriften «Nausikâa».²¹ I 1918 kom *Odysseskvædet*, komplett, «paa norskt ved Arne Garborg».²² Denne oversettelsen har både et tosiders forord og et appendiks med opplysninger. Disse opplysningene var neppe myntet på gresk-studenter (de handler ikke om grammatikk eller greske ord), men på en bredere allmennhet som trengte informasjon om mytologi og geografi. Men noen av opplysningene forklarer oversetterens valg: «*straal-øygd* (um Athene) er ei tillemping; Homer brukar eit gamalt ord som tyder 'den ule-øygde' (likesom 'den ku-øygde' um Hera). Gudarne var vel allstad fraa fyrsto tenkte i dyreskapnad;)), eller forklarer ukjente landsmålsord: «*Ubben*: myrk, streng, morsk.»

I «Fyreordet» henviser Garborg til J. E. Nielsens oversettelse *Akillevs og Patroklos*, «men lenger kom han ikkje; vanskarne var mange for arbeid av det slaget i dei dagar». Videre takker Garborg sin samarbeidspartner, overlærer Steinar Schjøtt, som fremstilles både som en pådriver (han «tok etterkvart til aa undrast paa, um underskrivne skulde vera brukande til medhjelpar i umsetjongsarbeidet») og som garantist for den filologiske kvaliteten. Garborg forklarer videre at *Odyseen* bare er starten, og at han håper *Iliaden* følger snart etter. Ikke minst takker han «Staten [som] gav dette fyrste Homerverket [hjelp] ved ei bevilgning, som hev sett forlaget i stand til aa halde 'Odysseskvædet' i handelen for rimeleg pris». Garborg er preget av den samme doble agendaen som tidligere oversettere: Ønsket om å få klassikeren ut til folket, og en mer språkpolitisk en:

«Tanken um ei *norsk* Homer-umsetjing maatte daa vakne hjaa oss med, i *vaar* nasjonale nyreisingstid.»

Samarbeidet mellom Schjøtt og Garborg innebar intens utveksling av kladder og utkast.²³ Men Garborg var nok sterkere i gresk enn man skulle tro. I et brev til Schjøtt like før utgivelsen takker han for korrekturen, «men mindre Straf kunde vel Guderne ikke paalægge Dig for den Helligbrøde at sætte en Fabrikrus til at oversætte Homer». Garborg hadde bare lært gresk på Heltbergs Studentfabrikk, men tydeligvis tilstrekkelig til at han, med god hjelp av eksisterende oversettelser, kunne oversette Homer til landsmål. Mellom Garborg og Schjøtt diskuteres det flittig, også hvorvidt Schjøtt skal figurere som medoversetter. «At du ikke vil ha noget medansvar for min Homer-fornorskning, det forstaar jeg bedre og bedre etter hvert.» Det ender med at oversettelsen blir stående som Garborgs verk, men det er åpenbart at han har hatt god hjelp av den drevne filologen Schjøtt. «Ach ja, saadan er det, naar man ikke er tilstrekkelig 'studeret'», skriver Garborg når han får Schjøtts nitide rettelser, eller «naalestik» som Schjøtt selv kaller dem.

I Garborgs gjendiktning lyder *Odyssæens* innledende vers slik:

Songdis, fortøl um mannen hin raadsløge, han som so vide
Kringum laut flakke, daa øydt han hadde det heilage Troia,
Og som fekk mange bustader sjaa og folkeskikk ymis.

Et norrønt ord som «dis» er nå blitt helt inkorporert i den norske Homer-tradisjonen. Garborg nølte ikke med å legge inn ytterligere norrøningar og dialektale uttrykk som bidro til en sterk hjemliggjøring av verket.

Da *Odyssæskvædet* kom i 1918, var det nettopp landsmålet som voldt anmelderne problemer. I *Stavangeren* skrev overlærer Eimund Berg en lang anmeldelse der hans hovedpoeng var at «landsmaalet er en ubekvem materie», det passet ikke til det

heksametriske versemålet fordi alle konsonantene «stritter tilveirs som bustene paa et pindsvin». Kort sagt: «Landsmaalet er det mest bustete kreatur som fader Jesus kan ha skapt i sin vræde til en grækers fortvilelse».²⁴ Argumentet er ikke like krast som i Homereiden 50 år tidligere, men kritikken er i bunn og grunn den samme: Homers dikt lar seg ikke overføre til «heimemaalet». Nå rykket Steinar Schjøtt ut, både med et tilsvaret til overlærer Berg og med forslag til rettelser. De fleste av dem ble tatt til følge i andre utgave av *Odyssevskvædet* som kom i 1919. Schjøtt svarer for eksempel: «Berg nemner eit vers som læt so ille, av di det er for fullt med konsonantar: ‘Livet han hev, men langt einkvarstad ut i villande havet’.» Dette er ikke nok til å omtale landsmålet som «ubekvem materie» svarer Schjøtt, men likevel: «Finn Garborg at verset er for tungt, kan han setja ‘ein stad’ istadenfor ‘einkvarstad’ så er alt i beste lag att.»²⁵ Garborg ga imidlertid ikke etter: I andre utgave står det fremdeles «einkvarstad ut i villande havet» (1, 197). Oversettelsen av Homer til landsmål ble et bevis på at dette «heimemålet» dugde, at det ikke hadde for mange konsonanter eller manglet evne til å bære selve grunnsteinen i den europeiske kulturen.

Knappt to år etter Garborgs versjon kom den første komplette oversettelsen av et Homer-epos til riksmål, nemlig *Iliaden* oversatt av **Peter Østbye** (1855–1943). Interessant nok var det på samme forlag som Garborg: Aschehoug.²⁶ Østbye har et forord på tre sider, der han gjør rede for sine metriske valg.²⁷ Han siterer også den romerske retorikeren Quintilians beskrivelse av Homer som «har git mønstre for og først utformet alle grener av veltalenheten». Men det kanskje mest interessante ved Østbyes forord, er at også han kommer med refleksjoner over det norske språket. Han vil eksplisitt utgi Homer på «norsk riksmål», en «oversettelse som i ordvalg og uttrykksmaate slutter sig nærmest mulig originalen». En utfordring var at han «i en oversettelse av denne art er avskaaret fra at benytte en meget væsentlig del av riksmålets ordforraad. De allerfleste ord som gjennom sin form tydelig kjennetegner sig som laan fra fremmede sprog, maa banlyses».²⁸ Også for riksmålsoversetteren var det norske et ideal, selv om det hadde vært enklere å ty til fremmede innslag for å redde metrikken: «En mængde tyske laanord med ubetonet

forstavelse ville i høi grad kunne lette den metriske utforming av stoffet, men vilde i gjengivelsen av et digt som rækker tre aartusener op i fortiden, umiddelbart røbe sig som uegte og bringe ind falske toner.» Riksmålsoversettelsen av Homer skulle være ekte, norsk og uten danismer eller fremmedord, allerminst av latinsk opphav. For Østbye som i liten grad kunne hente opp dialektale eller norrøne vendinger, ble løsningen å skape nye ord, og å «kitte igjen» metriske lommer og hull med småord. De innledende versene i *Iliaden* ble seende slik ut:

Syng, gudinde, om vreden som tok Peleiden Akillevs
 Svanger med død for akaiernes mænd og med talløse sorger.
 Mangen en heltesjæl sendte den ned til Hades og gjorde
 Kroppen til føde for hunder og flokker av rovgriske fugler.

De nyskapte ordene er først og fremst epitetene, som både er malende og glir lett inn i versemønstret: stavnkrumme snekker, den rosenfingrede Eos, hjelmbuskvaiende Hektor, den fotrappe helten Akillevs.

I 1922 kom Østbyes oversettelse av *Odyseen*, på Gyldendal.²⁹ Her er det ikke noe forord, og ingen av Østbyes Homer-oversettelser har noter eller forklaringer. Slik starter *Odyseen*:

Sangmø, fortæl om hin raadsnare helt som flakket saa vide,
 Da han tilsidst hadde styrtet i grus det hellige Troja.
 Mangen en by fik han se og merket sig folkenes lynne.

Her fortsetter oversetteren å introdusere nye, selvforklarende adjektiver og etablerer et nytt, homerisk uttrykk på riksmål. Interessant er hvordan han har løst problemet med

dikterens muse som påkalles i starten av begge diktene. På landsmål tydde man til det gamle «dis», mens Østbye altså enten kaller henne gudinne eller sangmø.

Østbyes oversettelse ble selv mønstergyldig. Etter hvert som stadig færre norske lesere har tilgang til den greske teksten, er hans oversettelser blitt stående som «originalen» og på 2000-tallet ble de nyutgitt med modernisert ortografi.³⁰ Gjert Vestrheim skriver: «Det er ingen tvil om at Østbye er vår mest leste heksameterdikter, og den som langt på vei definerer verse målet for norske ører.»

Da Østbyes oversettelser var kommet, skrev forfatteren og kritikeren Nils Kjær i *Tidens Tegn*:

Hans herlige oversettelse av Odysseen og Iliaden vil gjøre godt igjen mange synder andre filologer har på sin samvittighet [...] Helt ut norsk i sin karakter og i et og alt rettende sig efter vor naturlige uttale er Homeros endelig blit ogsaa vor egen dyrebare og uforgjængelige eiendom.³¹

Homer-oversetterne hadde med andre ord et felles prosjekt uansett målform: De skulle gjøre Homer til norsk eiendom.

I 1951 kom endelig *Iliaden* på nynorsk.³² Oversetter var professor i klassisk filologi og middelalderlitteratur, **Eirik Vandvik** (1904–1953). I oversetterens «Føreord» går det tydelig frem at også dette er et hjemliggjøringsprosjekt: «Der det kan ha lukkast å visa at vegen ikkje er så lang frå Hellas til Noreg, der står omsetjaren i gjeld til norske målføre, til norsk måldyrking og ikkje minst til den arv av bygdenorsk forteljarevne som barndomsheim og heimebygder synte han.» Suldølingen Vandvik har både en innledning, noen forklarende noter bakerst og, ikke minst, en lang ordliste der greske navn og termer forklares side om side med norske dialektord. Dermed står «*andfares*, den eine etter den andre, i tur og orden» ryddig plassert mellom *ambrosisk* og *Andromake*.

Det kunne nok trengs. Vandviks oversettelse er fra første vers full av ord og uttrykk som ikke akkurat er selvforklarende:

Songdis, syng om den harm som Pelevs-sonen Akilles
 nørde så meint, til alskens naud for akaiane hine,
 harmen som sende til Nådeims ned så mange og djerve
 hermann-sjeler og lagde til rov for hundar og fuglar
 mennene sjølve på vollen att, slik Zevs ville ha det.
 (*Iliaden* 1, 1–5)

I innledningen kommenterer Vandvik selv disse linjene, først og fremst de metriske valgene han har gjort. Han veksler nemlig bevisst mellom daktyler (lang – kort – kort) og spondeer (to lange stavelser). På den måten kommer cesurene, «små kvilepunkt», på forskjellig sted fra linje til linje og forhindrer at teksten blir for ensformig. Skråstrekene i eksemplet over er satt inn av Vandvik for å vise «små (gjerne ørsmå) pauser på ymse stader i versa».³³ Det ligger kanskje under en viss kritikk av Østbyes hang til regelmessige daktyler når Vandvik skriver: «Dei samansette orda – Songdis, tungsam, Nådei, såleis og ordformer med tunge konsonantsamband – Pelevs (-sonen), hærmann (-sjeler) skulle her gjera teneste som retarderande moment i ein daktyl-dans som elles hadde vorte alt for lettføtt og ør.»

Homer som litterær fortelling: prosaoversettelser og gjenfortellinger

Vandviks refleksjoner viser at det homeriske heksametret kan gjenskapes på flere måter, men alltid bundet til den germanske vekslingen mellom trykksvake og trykktunge stavelser. På andre språk førte de metriske utfordringene til at man tidlig fikk oversettelser av Homer til prosa. I Norge hadde noen av latinlærerne fulgt dette mønstret, men først på 2000-tallet utga Cappelen Damm Kjell Arild Pollestads komplette oversettelser av Homer på prosa.³⁴ Oversetteren begrunner hvorfor han har sløffet det

homeriske versemålet: «Heksameteret kan lyde vakkert over noen linjer, men for de fleste vil det virke søvndyssende gjennom en hel bok.» Pollestads oversettelser viser hvordan Homers dikt fremdeles har status som kanon og kulturell referanse. Skiftende tider har gitt skiftende fortolkninger, og oversettelsene må henge med. På andre europeiske språk har prosaoversettelser vært vanlige helt fra 1600-tallet av. De tar nettopp sikte på å gjengi teksten som litterær fortelling, og løsrive den fra et meter som kan virke tvingende og stille seg i veien for fortellingen.

Pollestad beholder imidlertid ofte den «episke» ordstillingen og epitetene, som for eksempel på starten av *Iliaden*:

Fortell nå, gudinne, om harmen som grep Akilles, Pelevs' sønn, den knusende harmen som voldte grekerne utallige lidelser og drev mange tapre heltesjeler til Hades, mens likene ble liggende som åte for hundre og rovgriske fugler.

Og *Odysseen*:

Fortell meg, du sangens gudinne, om den snarrådige helten som flakket så vidt omkring da han hadde lagt byen Troja i ruiner.

Utfordringen ved en slik oversettelse er at hele den homeriske formen, full av vekslende epiteter og gjentakelser, er resultatet av en muntlig form der metrikken ikke først og fremst var tvingende, men styrende. Den hjalp sangeren å huske og ga tilhørerne knagger å henge bildene på. Men moderne bøker er jo ikke muntlige, og Pollestad skriver: «Homer diktet for at vi skulle *lytte* til hans vers, mens vi møter ham som *lesere*, og må forholde oss til en lydløs tekst.»³⁵ Slik sett tar prosaoversettelsen hensyn til at teksten ikke bare oversettes fra ett språk til et annet, men fra ett medium til et annet, nemlig fra muntlig til skriftlig. Pollestads oversettelser løser opp i formler og vers som tidligere har vært

vanskelige å forstå, og ikke minst blir dialogpartiene, paradoksalt nok, mer muntlige når de slipper løs fra metret. Som i Akillevs' svar til Hektor i *Iliadens* 22. sang:

Bønnfall meg ikke ved knærne, din kjøter, eller ved dine foreldre! Jeg skulle ønske min harme vekket en grådighet i meg til å skjære deg i småbiter og ete deg rå til gjengjeld for sorgen du ga meg!

Pollestads prosaoversettelse flytter teksten over i en annen sjanger, den blir en *fortelling*, men han bevarer likevel de homeriske markørene:

Morgenrøden steg med sitt slør av safran opp fra Okeanos' strømmer og brakte lys til hver dødelig mann og udødelig guddom. Da kom Thetis til flåten med gaven fra guden. Der fant hun sønnen [Akillevs] som lå hulkende med armene om Patroklos, og vennene som sto rundt og delte hans sorg. (*Iliaden* 19, 1–5)

Samme passasje med Vandviks metriske variasjon:

No steig Eos i safran-slør or Okeanos-elva
opp att med ljøs til dødeleg mann og udøyande guddom,
best som Tetis til skutene kom med gåva frå guden.
Son sin råka ho der. Med armane kringom Patroklos
låg han i høgsmælt gråt med sorgale stridsbrør ikring seg. (*Iliaden* 19, 1–5)

Og hos Østbye, det mest gjennomarbeidete og konsekvente daktyliske heksameteret på norsk:

Eos steg op i safranfarvet slør fra Okéanos' vande
bringende lys til menneskers slegt og til evige guder.

Da kom Tetis til skibenes rad med gaven fra guden.
 Liggende utstrakt i hulkende graat over vennen Patroklos
 fandt hun sin elskede søn, og trofaste venner i mængde
 jamret omkring ham. Da traadte hun frem, den høie gudinde. (*Iliaden* 19, 1–6)

Ingen av disse kan sies å være «nærmere grunnteksten» enn andre. Forskjellene mellom disse tre, som mellom Garborgs, Østbyes og Pollestads Homer-oversettelser, viser heller hvilke muligheter som ligger i den greske teksten, og i det norske språket.

En siste form for oversettelse er gjenfortellingene. De begynte å komme ut allerede på 1800-tallet, som kapitler i antologier eller lesebøker, åpenbart for å gjøre norske barn og ungdommer kjent med det som ble ansett som grunnfortellinger i europeisk kultur.³⁶ En fullstendig gjenfortelling av hele *Odysseen* kom i 1943, ved Amund Hønningstad.³⁷ I motsetning til Pollestad, som har fulgt originalen linje for linje, foretok Hønningstad flere snarveier for å utmeisle selve historien og kuttet helt ut epitetene. Utgaven fra 1943 har et forord av professor Emil Smith, som gir prosa-oversettelsen varm støtte:

De homeriske diktningers eiendommelige stil og rytme, som fra først av kanskje mest var et middel til å bevare stoffet ordrett i minnet, fikk en kunstnerisk utformning som skapte selvstendige verdier av enestående poetisk skjønnhet [...] men denne poetiske form [...] er faktisk en hindring for tilegnelser av oversettelser til moderne sprog; rytmen blir langtrukken og andpusten, stilen kunstlet og klosset og hele resultatet mer eller mindre parodisk [...] få mennesker vilde greie, tror jeg, å pløie igjennom de store romanene som nu går som bestsellere, hvis de var skrevet på vers. [...] Som roman er [*Odysseen*] i denne form så underholdende og spennende som noe annet prosaverk fra verdenslitteraturen.³⁸

Etter krigen ble det utgitt flere gjenfortellinger av *Odysseen*, alle oversatt fra engelsk eller tysk. Felles for dem er at de er *barnebøker*, gjennomgående illustrert og med vekt på

sangene der Odyssevs forteller om sine ekstraordinære eventyr. I 1976 kom Nils Werenskiold med *Iliaden og Odysseen. Homer*, en gjennomillustrert gjenfortelling oversatt fra tysk.³⁹ I 1996 ble dette fulgt opp av en gjenfortelling av *Odysseen*: Rosemary Sutcliffs *Odyssevs' reiser: Historien fra Odysseen*, oversatt av Torunn Borge og Henning Hagerup.⁴⁰ I år 2000 kom en fargerik «illustrert klassiker»: *Den eventyrlige historien om helten Odyssevs* av Adam Mitchell, oversatt av Dag Heyerdahl Larsen.⁴¹ Ved siden av å gjøre diktene til barnelitteratur har gjenfortellingene et annet interessant fellestrekk: De fjerner Homer som opphavsmann! Bortsett fra Werenskiolds *Iliaden og Odysseen* figurerer ikke den gåtefulle forfatteren på omslag eller tittelblad. Dermed har fortellingene ikke bare blitt fristilt fra metrum og destillert ut en handlingsmettet dramaturgi, men også blitt skilt fra navnet som i 2500 år var synonymt med dikterkunsten selv.

Referanser

Amadou, Christine (2017). *Hva er antikken*. Oslo: Universitetsforlaget.

Bang, Rebekka Hammering (1952). *Antikken i Norge. 1814–1950. En bibliografi*. Oslo: Aschehoug.

Bergenske Blade nr. 441–42, 28. mars 1852.

Christiania-Posten nr. 1502, 1503, 1505, 1534, 1537 og 1538, alle 1852.

Dølen nr. 22, 1870.

Fidjestøl, Alfred (2014). *Historia om Askerkretsen 1897–1924*. Oslo: Samlaget.

Hoel, Oddmund Løkenngaard (1996). *Nasjonalisme i norsk målstrid 1848–1865*. KULTs skriftserie nr. 51. Oslo: Noregs Forskningsråd.

Homer / William Thrane (overs.) (1835). *Første Bog af Homers Odyssee, oversat til Veildning for dem, der forberede sig til EXAMEN ARTIUM af W. Thrane*. Christiania: Guldberg & Dzwonkokowski.

Homer / Frederik Moltke Bugge (overs.) (1853). *Homers Iliades tre første Bøger, oversatte og i kortfattede Anmærkninger oplyste af Frederik Moltke Bugge*. Bergen: Fr. D. Beyer.

Homer / Vincent Stoltenberg (overs.) (1854). *Fjerde Bog af Illiaden*. I *Indbydelsesskrift til den offentlige Hovedexamen i Skiens lærde og Realskole*. Skien.

- Homer / A. E. Erichsen (?) (overs.) (1858). *Homers Odysse's femte Bog i prosaisk Oversættelse* (20 s.). Christiania.
- Homer / Christian Wilster (overs.) (1878 [1836]). *Iliaden*. København: C.A. Reitzel.
- Homer / Christian Wilster (overs.) (1837). *Homers Odyssee*. København: C.A. Reitzel.
- Homer / Frederik Gjertsen (overs.) (1897). *Klassisk læsning i udvalg og oversættelse ved Fr. Gjertsen. Udgivet med understøttelse af den letterstedtske forenings norske afdeling*. Kristiania: Aktieselskabet Biglers forlag.
- Homer / Johan Eberhard Nielsen (overs.) (1907). *Akillevs og Patroklos. Sekstande bolk av Ilioskvædet, umsett av J. E. Nielsen*. Oslo: Det norske samlaget (landsmaals-laget).
- Homer / Arne Garborg (overs.) (1905). «Nausikâa» I *Jolekvelden*, s. 19–23.
- Homer / Arne Garborg (overs.) (1918). *Odyssevskvædet. Paa norsk ved Arne Garborg*. Kristiania: H. Aschehoug & co.
- Homer/ Peter Østbye (overs.) (1922). *Odysseen*. Kristiania: Gyldendalske bokhandel.
- Homer / Peter Østbye (overs.) (1930). *Iliaden*. Kristiania: H. Aschehoug & co.
- Homer / Eirik Vandvik (overs.) (1965). *Iliaden*. Oslo: Det norske samlaget.
- Homer / Kjell Arild Pollestad (overs.) (2013). *Sangen om Odyssevs*. Oslo: Cappelen Damm.
- Homer / Kjell Arild Pollestad (overs.) (2018). *Iliaden*. Oslo: Cappelen Damm.
- Hønningstad, Amund (1943). *Odysseen* (gjenfortelling). Oslo: Dreyer forlag.
- Illustreret Nyhedsblad* nr. 31, 1852.
- Jens, Walter / Nils Werenskiold (overs.) (1976). *Iliaden og Odysseen. Homer*. Oversatt fra en tysk bearbeidelse av Homers verk foretatt av Walter Jens. Oslo: Tiden Norsk Forlag.
- Louis-Jensen, Jonna (red.) (1963). *Trójumanna saga*. Editiones Armamagnæanæ series A, vol. 8. København: Munksgaard.
- Louis-Jensen, Jonna (red.) (1981). *Trójumanna saga: the Dares Phrygius version*. København: C.A. Reitzel.
- Mitchell, Adam / Dag Heyerdahl Larsen (overs.) (2000). *Odysseen: Den eventyrlige historien om helten Odyssevs*. Oslo: Gyldendal.
- Reglementet for Cathedral-Skolerne i Christiania af 23de Januar og i Kjøbenhavn af den 2den October 1801*.
- Schjøtt, Steinar (10. januar 1919). «Homer paa landsmaal og overlærer Eimund Berg». I *Den 17de mai*.
- Stavangeren* 15. desember 1918.
- Sth. Med. No. 16 (1897). «Motiveret udkast til undervisningsplan for gymnasiet».
- Sutcliff, Rosemary / Torunn Borge og Henning Hagerup (overs.) (1996). *Odyssevs' reiser: Historien fra Odysseen*. Oslo: Bonnier Carlsen Forlag.

Vestrheim, Gjert (2010). «Skandinavisk heksameterdiktning». I *Klassisk Forum* nr. 1.

Vestrheim, Gjert (2011). «Skandinaviske Homer-gjendiktninger». I *Klassisk Forum* nr. 1.

Øverås, Asbjørn (1950). *Ivar Aasen og Frederik Moltke Bugge – Det Kg. Norske Videnskabers Selskab. Et minneskrift*. Oslo: Aschehoug.

¹ Homer, *Odyssevskvædet*, overs. Garborg, forord.

² Gjert Vestrheim, «Skandinaviske Homer-gjendiktninger», *Klassisk Forum* nr. 1 2011, s. 45–81.

³ *Trójumanna saga*, Jonna Louis-Jensen (red.), Editiones Armamagnæanæ series A, vol. 8, Munksgaard, København, 1963.

⁴ Jonna Louis-Jensen (red.), *Trójumanna saga: the Dares Phrygius version*, C.A. Reitzel, København, 1981.

⁵ *Reglementet for Cathedral-Skolerne i Christiania af 23de Januar og i Kjøbenhavn af den 2den October 1801*.

⁶ *Første Bog af Homers Odyssee, oversat til Veildning for dem, der forberede sig til EXAMEN ARTIUM af W. Thrane*, forlagt af Guldberg & Dzwonkokowski, Christiania, 1835.

⁷ *Homers Odysse's femte Bog i prosaisk Oversættelse*, trykt og forlagt af A. Halvorsen, Christiania, 1858.

⁸ Rebekka Hammering Bang, *Antikken i Norge. 1814–1950. En bibliografi*, Aschehoug, Oslo, 1952, s. 19.

⁹ *Klassisk læsning i udvalg og oversættelse ved Fr. Gjertsen*. Udgivet med understøttelse af den letterstedtske forenings norske afdeling, Aktieselskabet Biglers forlag, Kristiania, 1897.

¹⁰ «Motiveret udkast til undervisningsplan for gymnasiet» (Sth. Med. No. 16, 1897).

¹¹ *Ulysses von Ithacia* er en komedie av Ludvig Holberg fra 1725, der forfatteren dikter videre på fortellingen om Odyssevs og parodierer det episke forbildet. *Den skjønn Helene* er en fransk operette med musikk av Jacques Offenbach fra 1864. Den dikter videre på historien om Helena, også den med komisk vri.

¹² *Akillevs og Patroklos. Sekstande bolk av Ilioskvædet, umsett av J. E. Nielsen*, Det norske samlaget (landsmaals-laget), Oslo, 1907.

¹³ *Homers Iliades tre første Bøger, oversatte og i kortfattede Anmærkninger oplyste af Frederik Moltke Bugge*, forlagt af Fr. D. Beyer, Bergen, 1852.

¹⁴ *Homers Iliades tre første Bøger, oversatte og i kortfattede Anmærkninger oplyste af Frederik Moltke Bugge*. Bergen, forlagt av Fr. E. Dreyer, Bergen, 1852. Historien om Bugges oversettelse er gjengitt av Asbjørn Øverås i *Ivar Aasen og Frederik Moltke Bugge – Det Kg. Norske Videnskabers Selskab. Et minneskrift*, Aschehoug, Oslo, 1950, s. 76–92, og av Oddmund Løkensgaard Hoel, *Nasjonalisme i norsk målstrid 1848–1865*, KULTs skriftserie nr. 51, Noregs Forskningsråd, Oslo, 1996, s. 155–165.

¹⁵ *Bergenske Blade* nr. 441–42, 28. mars 1852

¹⁶ *Illustreret Nyhedsblad* nr. 31, 1852.

¹⁷ *Christiania-Posten* nr. 1502, 1503 og 1505.

¹⁸ *Christiania-Posten* nr. 1534, 1537 og 1538.

¹⁹ Se Christine Amadou, *Hva er antikken*, Universitetsforlaget, Oslo, 2017, s. 110–114.

²⁰ Vinje i *Dølen* nr. 22, 1870.

²¹ «Nausikâa», *Jolekvelden*, 1905, s. 19–23.

²² Homer, *Odyssevskvædet*, paa norsk ved Arne Garborg, forlagt av H. Aschehoug & co, Kristiania, 1918.

²³ Brevvekslingen mellom Garborg og Schjøtt med filologiske kommentarer og rettelser befinner seg i Nasjonalbibliotekets privatsamling. For forholdet mellom dem, se også Alfred Fidjestøl, *Historia om Askerkretsen 1897–1924*, Samlaget, Oslo, 2014.

²⁴ *Stavangeren* 15. desember 1918.

²⁵ Steinar Schjøtt, «Homer paa landsmaal og overlærer Eimund Berg», i *Den 17de mai*, 10. januar 1919.

²⁶ Homer, *Iliaden*, oversatt av P. Østbye, forlagt av H. Aschehoug & co, Kristiania, 1930.

²⁷ For en grundig gjennomgang av norsk heksameterdiktning, se Vestrheim, Gjert (2010), «Skandinavisk heksameterdiktning», *Klassisk Forum* nr. 1 2010, s. 61–84 og Vestrheim, Gjert (2011), «Skandinaviske Homer-gjendiktninger», *Klassisk Forum* nr. 1 2011, s. 41–85.

-
- ²⁸ Østbyes forord til *Iliaden*, første utgave, s. I.
- ²⁹ Homer, *Odysseen*, oversatt av P. Østbye, Gyldendalske bokhandel, Kristiania, 1922.
- ³⁰ Homerus, *Iliaden*, med forord av Øivind Andersen, Oslo, Aschehoug, 2010. Homer, *Odysseen*, Gyldendal, Oslo, 2001.
- ³¹ Nils Kjær i *Tidens Tegn*, sitert etter preambelen på 2001-utgaven av *Odysseen*.
- ³² Homer, *Iliaden*, til norsk ved Eirik Vandvik, Det norske samlaget, Oslo, 1965.
- ³³ Vandviks «Innleiing» til *Iliaden*, s. II.
- ³⁴ Homer, *Sangen om Odyssevs*, oversatt av Kjell Arild Pollestad, Cappelen Damm, Oslo, 2013, og Homer, *Iliaden*, oversatt av Kjell Arild Pollestad, Cappelen Damm, Oslo, 2018.
- ³⁵ Pollestad, «Til leseren», *Odysseen*, s. 13.
- ³⁶ Eksempler på antologier med gjenfortellinger av enkeltscener eller episode fra Homer: J. Utheim, *Sagn og fortellinger fra Oldtidens historie*, Kristiania, 1880. Anton Ræder, *Soga um gamletidi*, 1920. Albert Lassen, *Udtog af den gamle historie*, 1838. J. E. Nielsen, *Gamle sogor um Hellas og Persarriket utgjevne av Det norske Samlaget*, 1870.
- ³⁷ *Odysseen*, gjenfortalt av Amund Hønningstad, Dreyer forlag, Oslo, 1943.
- ³⁸ *Ibid*, s. 7.
- ³⁹ *Iliaden og Odysseen. Home*, norsk utgave ved Nils Werenskiold, oversatt fra en tysk bearbeidelse av Homers verk foretatt av Walter Jens, Tiden Norsk Forlag, Oslo, 1976.
- ⁴⁰ Rosemary Sutcliff, *Odyssevs' reiser: Historien fra Odysseen*, oversatt av Torunn Borge og Henning Hagerup, Bonnier Carlsen Forlag, Oslo, 1996.
- ⁴¹ Adam Mitchell, *Odysseen: Den eventyrlige historien om helten Odyssevs*, oversatt av Dag Heyerdahl Larsen, Gyldendal, Oslo, 2000.